

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiwels.**

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 22. oktobra 1853.

List 85.

Ne prepozno kositi merve in otave.

Pomina vredno je tudi našim kmetovavcem, kar o tem časnik Hesinske kmetijske družbe piše, rekoč:

Navadni čas otavo (Grummet) kositi je mesca kimovca (sept.); bolj pozno, ko se kosí, bolje je, mislijo večidel kmetje, da se trava dobro obrase in se je več nakosi.

Ravno tako se ravna tudi z mervo (senom), večidel se senožeti prepozno kosé.

To pa je slabo gospodarstvo. Kar se več pridelava, se pa slabše pridelava; če gospodar le gleda na velik kúp klaje, ne pa na tečnost njeno, se sam sebe goljufa. S klajo živinsko je kakor z živežem človeškim. Tečna dobra piča redí, slaba in ktera nič v sebi nima, le želodec nabaše. Da krava mlado travo in sočnato deteljo raji je in da ji več zaleže kakor vsahnjena trava in prezrela terda detelja, je znano vsakemu. Tudi človeku bolje tekne kos mastnega mesa mlade živine, kakor kos pustega stare merhe.

Po starem kopitu še senó v bolj gorkih krajih ne smé pred kresom, v bolj merzlih višjih krajih pa ne pred sv. Marjetó kositi. Véra je namreč od nekdanj, da trava mora dozoreti, da seme, ki odpade na senožeti, nov zarod napravi in se merva sploh dobro obrase.

Ali ta véra je pomota, pòzna košnja gotova škoda.

Kakor hitro trave ocvetó, se v travjih bilkah več redivnih delov spremeni v pusto terdo stvar (laknjic); če bolj je seme dozorelo in če več ga je izpadlo, tolikanj manj vredno je senó. Tako senó ni več vredno kakor dobra slama.

Al to še ni edina škoda. Seme, od ktereга kmetje mislijo, da bo nov zarod napravilo, malokdaj tako globoko do zemlje pride, da bi moglo začeti lepo kaliti, ampak večidel zgajije in pod zlo gré. Le velika sreča mora biti, da se kaj tega semena zemlje prime. Ta mervica pa gotovo ne poverne une škode, ki kmetovavca zavoljo tega zadeva, da prepozno kosí. Zakaj veliko veliko travnih korenin (Grasstock) po dozoru semena pod zlo gré, ki bi bile iznovega krepko ozelenele, ako bi ne bila senožet prepozno pokošena bila.

Še druga škoda je ta, če se senó (merva) prepozno kosí, da otavi premalo časa ostaja; majhna ostane in malo se je pridelava. Če deževno vreme nastopi, je nadloga, otavo dobro domú spraviti.

Al ta škoda še ni zadnja. Če se otava pozno kosí, se trava pred zimo ne more dobro obra-

sti in se tako močno vkoreniniti, da ji zim-ska zmerzlina nič ne škodje. Kakor z žitom, tako je tudi s travo: lepši ko ozeleni senožet in se obrase pred zimo, več se bo pridelalo merve prihodnje leto.

Tako izvira ena škoda iz druge. Ako se prva napaka opusti, se odpravi vzrok vsih sledečih.

Senó (merva) naj se kosí, kadar večidel trav na travniku cveté.

Otava ne terpi tako lahko in tako hitro po dežju škode, kakor senó. Ker ima pa za kmetovavca veliko vrednost, mora skerbeti, da lepo suho domú spravi. Čez dan se mora pridno premetavati, na večer pa zgodaj na kupe spraviti, da se po rōsi ne moči.

Ako ni bilo moč otave popolnoma suhe domú spraviti, naj se varje, da se preveč ne spari in vžgè. Dobro je nad lego vlažne otave terdo zložiti lego ječmenove ali ovsene slame, in nad to spet lego otave in tako dalje; med otavo nastljano slamo živina tako rada je kakor otavo.

Kmetijske skušnje.

(Pri presajevanju starega drevja) priporoča v Gumprehtovem kmetijskem časniku izveden sadjorejic sledeče: „Eno leto preden se drevó presaditi misli, se na 2 čevlja krog in krog drevésa zemlja toliko prekoplje, da se zamorejo z žago naj močnejši korenine odžagati. Odžagajo se pa te stare korenine zato, da po leti nove sesavne koreninice izrasti zamorejo in se drevó lože presadi. Jama, kamor se drevó prestavi, mora naj manj 4 čevlje v kvadratu velika biti; tudi se naredi jama za 12 ali 15 pavcov globokeji kakor ima drevó v zemljo priti. Zdaj se zalije do verha z vodo; po tem se nameče z lopato toliko rahle zemlje (ktera se s kolom pomeša), da je jama tako visoko ž njo napolnjena, da se vsadi drevó va-njo. Je drevó na svoje mesto vsajeno, se zaliva z vodo, zame-tuje z zemljo in meša tako dolgo, da je jama popolnoma zasuta. Na to vižo se vsede, kar je v zemlji bolj debelega, na dno, — kar je pa bolj drobni in rahli parstnih drobcev, se prime okoli koreninice in jim ostane prav priročno tam za živež. Na to vižo presajenih drevés tudi ni treba po navadno zalivati, ker tisto navadno zalivanje izpira le korenine, da drobna in za prvi živež naj tečnejša parst se poplakne na dno, kamor korenine ta čas še segniti ne morejo.

Na to vižo se dajo brez nevarnosti tudi zelene drevésa presajati. Če se je drevó ravno,

pred zimo presadilo, naj se vlažna parst z gnojem pokrije.

(*Mléko dolgo časa frišno obderžati*) svetje nek belgišk kmetovavec, mléko v steklenici (flaši) dobro zamašeni skoz četert ure v krop postaviti.

(*Opravilo trotov je edino le ob času rojenja oploditi mlado kraljico*); za nobeno drugo rabo niso. Tako pravi gosp. Ninaus, učitelj na Štajarskem. Za oplodenje ene mlade matice je en trot dovolj, ali saj le malo trotov. Po skušnjah Ninausovih so bili v jeseni tisti panjovi naj boljši, ki so zarodili naj manj trotov, ali ki so jih zarano (zgodaj) spodili ali umorili.

(*Kip posebno dobrega mešanega gnoja — Komposthausen*) se po skušnjah angleških napravi, ako se zmešanca napravi iz 10 delov dobre parsti, 3 delov gnoja in 1 dela vgašenega apna. Ta zmešanca se pustí 2 do 3 mesce ležati in se med tem časom enkrat premeče.

Koristnost pevalic.

Tičice, ki pojó, pravi Friderik Čudi v svojih branjah vrednih bukvah *), so prave namestnice življenja. Brez njih bi bili gojzdi žalostni, mertvi. Človek povsod le išče živih in življenje veselo naznanjajočih stvari, — kjer ni življenja, ni za-nj veselja. Mislimo si naše gojzde in reke, naše senožeti in pašnike, naše verte in polja brez pevalic, kako samotni nam bosvet! — manjkalo nam bo vedno nekaj, kar je tako rekoč sredništvo med nami in nižjo naravo.

Al še nekaj drugEGA je, kar daje pevkam veliko vrednost; če bi njih ne bilo, bi bile na svetu strašne prekucije, — take namreč, da bi se prekucenil vsi lepi red nature. Brez števila bi se namreč pomnožil tisti merčes, kateri nam je toliko škodljiv, ako bi ga ne pokončale tice, katerim je živež. Od velike merhe, ktero spravijo iz poti, noter doli do komarja in pajka, ktere zobljejo, — vse je njih delo, ohraniti red nature. Pevalice so po volji modrega Stvarnika tako rekoč pomočnice, da veliko gospodarstvo sveta ne zapade prekucijam nadležnega merčesa.

Zalibog, da te velike koristi še ne spozna vsak človek! in da še je dosto taciH, ki mislijo: tiči so le za to, da nam v tičnici pojó ali da nam pečeni na mizo pridejo!

Ko bi vsi ljudjé korist tičev spoznali, bi jih ne lovili in morili tak nespametno in brezvestno!

Slovensko slovstvo.

Slovensko berilo za V. gimnaziálni razred.

Pervi zvezek slovenskega berila za nadgimnazij, kterega bodo 4 zvezki, ki jih slavni naš Miklosi-ć iz različnih spisov svojih in družih naših pisavcov, starih in novih sostavlja, je že na svetlem **). Drugi trije za VI., VII. in VIII. razred) bodo sčasoma sledili. Gospod doktor si je za pomočnika pri sostavljanju „berila“ slavnoznanega slovenskega pisatelja gosp. Navratila izvolil, čigar obširna znanost slovenskega slovstva, marljivost velika in ljubezin vtrudna za materinski jezik, in izverstna slovniška vednost pridejo pri takem delu na veliko veliko hvalo, da gré urniši spod rok in se jako dobro doverši. Tako se smemo nadjati, da tudi ostali zvezki „berila“ bojo kmalo sledili.

Da se pa vender enkrat zastran pisave kolikor je moč zedinimo, in da ne bi eden vlek el „hi“, eden

„hot“, smo prosili gosp. dr. Miklosi-ć-a, ko nam je poslal neke póle svojega „berila“ v pretres: naj nam pravila razjasni blagovoli, zakaj to tako, uno tako piše.

Dobili smo tedaj po gosp. Navratilu od gosp. dr. Miklosi-ć-a na svoje vprašanja sledeći odgovor, kterega naznanimo po „Novicah“, da ga beró vsi, katerim je edinnost v pisavi naši draga.

„Ker je sl. ministerstvo uka velelo, da se naj v „berilu“ oblike deržavnega zakonika rabijo, je bilo treba različno pisavo slovenskih pisavcov zediniti; samo v pesmih ni bilo moč povsod dosledno ravnati.

Potem takem so obveljale kakor v deržavnem zakoniku starje oblike: ega, — emu, — em (v 5. sklonu ali mestniku), — im pa v 6tem ali druživniku po staroslovenski, česar nekteri še ne vejo. V višebroju je obveljal i: lepim-ih-imi tudi po staroslovenski rabi.

Vendar se piše po staroslovenski v besedah „ta (tè)“ in „vse“ (razun višebrojnega možkega vsi) povsod e namesto i, tedaj tudi: s tem, z vsem, teh, vseh itd., kakor po nekterih krajih še dan danes različno izgovarjajo.

Kdor pa izgovarja e zamolklo, ga ta pisava ne more motiti, zato ker za ta zamolkli glas zdaj že do malega le e pišemo, ako izpeljava drugači ne veleva: dober, dobrega, težek, težkega, mertev, zvonček; ne: dobër, dobríga, težík, mirtiv, zvončik.

Ravno zato je dosledno pisano sem (namesto dozdanjega sim) in sem (narečje, adverb.), oboje enako, kakor velik del Slovincov oboje enako izgovarja; zakaj nekteri štajarski Slovenci govore kakor Čehi sem (ne sem); narečje pa izgovarjajo sem (staroslov. sěmo). Druga oseba glagola, namreč: si (tudi po staroslovenski i) nima s prvo nič zapovedovati. Po staroslovenski se piše perva: jesm; tukaj ne vidiš nikakega i. Ako izpeljava ali staroslovensčina čerke i ne opravičuje, stoji tedaj namesto Metelkotovega a povsod dosledno e.

Dvouvja ne more med glagolom in narečjem sem v zvezi z drugimi besedami tudi nikdar biti, kakor med nemškima „sein“ (njegov, svoj) in „sein“ (biti) ne.

Ker ni, na priliko: pri Krajncih v govoru razlike, čemu bi bila v pisanju? Spoznavši to, pišejo po pravici novejši pisavci nemški „sein“ tudi namesto po starem „seyn“. To resnico (česar govore ne ločiš, čemu bi pisaje ločil!) spoznavši, je začel slavni jezikoznanec Grimm tudi po nemški vse z malimi čerkami pisati. Govorečega poslušaje ne vidimo ne malih, ne velikih čerk, pa se vendar razumevamo. Po derž. zakoniku so obveljale tudi: dobre vina, ne dobra *) vina; nasproti lepša, ne lepši riba itd.

Ker je vodilo g. Miklosi-ća: piši, ako izpeljava ne brani, kolikor je moč, kakor govoriš, zato piše on: Marija, Terezija, Azija, Perzijanske. Noben nepotujčeni Slovan ne izgovarja Mari-a, Terezi-a, Azi-a itd.; j se sliši razločno, ako se tudi i (kedar je brezglasen) ne sliši: Mari-ja, Terez-ja, Az-ja itd. po ravno tisti postavi, kakor: pijem, pijan, prebijam itd., namesto pi-em, pi-an, prebi-am . . . Ta postava je: „slovenski jezik nima požirka“ (hiatus). (Več od tega v „Mikl. Lautlehre“). Na sredini naj se sicer po njegovi misli tujkam obraz ne pači (Diogen, ne Dijogen); ali pri tikline ima vsak jezik pravico po svoje krojiti.

Začinjati, počinjati namesto: začenjati, počenjati, po štajarski-slovenski, zato ker je tudi staroslovenski, dosledno kakor: izpirati, podirati namesto: izpérati, podérati.

(Konec sledi.)

*) Thierleben der Alpenwelt. Leipzig 1853.

***) V Ljubljani ga še ni.